

Van cynisme naar kynisme, een diatribe¹

'Het zijn niet de grootste gebeurtenissen die mensen bang maken, maar het is de angst voor de gebeurtenissen die hen in de war brengen' (Diogenes).

Over het onderscheid tussen cynisme en kynisme?

Terug in de tijd

In de 7de eeuw v.Chr. vindt er in Griekenland een proces plaats van een 'tribale' wanordelijke samenleving naar een stedelijk gecontroleerde orde.² En dat had zo zijn gevolgen. Vooral in de stad kwam het individualisme op, daar werd de identiteit van de stam ingewisseld voor de identiteit van het individu. Met andere woorden, in de periode van 700 tot 600 v.Chr. werden de stedelingen zich meer en meer bewust van zichzelf. Zij, de stadbewoners, konden niet meer ondergebracht worden in het oude klassensysteem zoals dat nog bestond tijdens het oude feodalisme. Die ontwikkeling had tot gevolg dat de sociale verhoudingen ingrijpend veranderden. Het fenomeen polis deed zijn intrede.

In de polis nam de invloed van de burgers toe. Bijna alle Griekse filosofen uit die tijd waren verbonden met een bepaalde klasse. Zo was Pythagoras aanvankelijk een voorstander van het democratisch gedachtegoed zoals dat door middenstand en kooplieden werd uitgedragen. Zijn openlijke politieke stellingname uitte zich in zijn felle afwijzing van het traditionalisme van de oude landadel. Daarentegen hadden Parmenides en zijn leerling Zeno, beiden afkomstig uit een Ionische kolonie in Italië, op hun beurt weer hechte banden met de conservatieve en aristocratische elite.³

Maar voordat ik de cynici onder de loep neem, geef ik van een paar voorso-cratische wijsgeren een globaal inzicht in hun denkbeelden, te beginnen bij Thales Van Milete, de eerste natuurfilosoof, die de vraag opwerpt over het ontstaan van de kosmos. Over Thales heb ik uitgebreid geschreven (zie mijn boek *Eenzame verontwaardiging*). Zijn opvolgers waren minder geïnteresseerd in kosmogonie, zij legden meer de nadruk op vorm en structuur en voerden dientengevolge alles terug op abstracte en logische principes.

In dezen wil ik Parmenides noemen die als de uitvinder van de logica wordt beschouwd en bij wie *denken* en *zijn* één en hetzelfde is.⁴ Parmenides (geboren te

¹ Diatribe is een prozagenre waarvoor geen equivalente uitdrukking bestaat: het is een traktaat, essay of een wereldse preek. Een diatribe is levendig, eclecticisch, een mengeling van geestigheden, wijze lessen en vermaningen.

² De eerste stedelingen zetten zich sterk af tegen de oude landadel die zij betichtten van het creëren van wanorde. Later zou Solon hetzelfde zeggen van de Atheners, dat zij in dysnomia (wanorde) leefden en rechtstreeks afstevenden op een ramp. Hun enige hoop was erop gericht eunomia (orde) te scheppen.

³ Parmenides is afkomstig uit Elea. In gezelschap van Zeno, stichter van de Stoïcijnse school, vertrekt hij naar Athene waar hij Socrates leerde kennen.

⁴ Het uitgangspunt van Parmenides is het begrip *λόγος*, logos – logos is *zowel rede als woord*, m.a.w. redelijk denken en een rede- (voering) houden. Enkel door middel van de

Elea ca. 515 v.Chr. - 440 v.Chr.) neemt de aloude gedachte van een onveranderlijk *zijn* over en giet die in een logisch systematische vorm.⁵ Dus bij Parmenides blijft het Ene, eeuwig en onveranderlijk, boven alle verandering verheven, dat is het uitgangspunt van zijn denken. Parmenides vat zijn metafysica in nogal duistere zinnen als volgt samen: 'Het *zijn* is', of korter nog: 'Het is', of in negatieve zin: 'Het *niet-zijn* is **niet**'. Al deze drie formuleringen spreken een en dezelfde grondgedachte uit: het *zijn* is. Daarmee vat hij het weten van het Al samen; buiten het *zijn* is er *niets*; het *zijn* is het Absolute. Zuiver formeel logisch betekent dit $A = A$, met deze stelling lost Parmenides een voor die tijd groot raadsel op en dat is: wat is denken, wat is waarheid?

In een dichtwerk stelde Parmenides waarheid en weten tegenover mening en voorstelling. En dat zal later een belangrijke hoeksteen worden in Plato's denken.

Plato, het begin van de misère van de filosofie

Voorals in de kritische filosofie wordt zeer negatief geoordeeld over het Platoonse denken.⁶ Met Plato (ca. 427-347 v.Chr.) heeft voor menig criticus het westerse denken de verkeerde afslag genomen.⁷ Aangezien ik in deze diatribe alleen de cynische filosofen behandel die geprobeerd hebben radicaal te breken met het toenmalige denken, heb ik gemeend bovengenoemde denker slechts summier te behandelen.

Sommige voorsocratische filosofen (zoals bij Heraclitus) ontkennen het absolute karakter van het *zijn*. Bij hen is er sprake van verandering en die verandering houdt in dat er een overgang is van *zijn* naar *niet-zijn*. Als *niet-zijn* niet zou bestaan zou er ook geen sprake zijn van worden, stellen zij. Maar volgens Parmenides kunnen we, zoals we hierboven gezien hebben, alleen denken dat wat is, en niet dat wat niet is. En daar is Plato het mee eens. Hij stelt dat het *niet-zijn* een onvolkomenheid is. Het *niet-zijn* kan onmogelijk bestaan.

Verder treffen we bij de al genoemde Parmenides een beschrijving aan van het onderscheid van *zijn* en *schijn* (als de mens na zijn dood bij de poort van de hemel van een godin een uitleg krijgt over de weg van de waarheid, dan handelt die over het *zijn*, niet over het *niet-zijn*, en dat is namelijk een mening, die enkel een zintuigelijke illusie is, een uiting van de *schijn*). Plato zal dit beeld gebruiken in zijn verhandeling over de mens die gevangen zit in een grot en slechts schadu-

logos kan het *zijn* worden gedacht, en dat geldt **niet** voor het *niet-zijn*. Kortom, tegenover het *zijn* staat volgens Parmenides *niets*, en dat betekent logischerwijs dat *dat* niet het denken zou zijn. Vervolgens komt hij tot de slotsom dat 'denken en *zijn* namelijk één en hetzelfde is.'

⁵ Elea lag aan westkust van Italië ten zuiden van Salerno, het gebied was gekoloniseerd door de Grieken.

⁶ Of om Nietzsche aan te halen: Bij Plato is het allemaal afgelopen, na deze zweverige idealist leiden de filosofen een zwervend en geïsoleerd bestaan.

⁷ De reden dat ik stilsta bij Plato is dat hij een tijdgenoot van Diogenes is: Plato (ca. 427-347 v.Chr.), Diogenes (Sinope 404 v.Chr. – Korinthe 323 v.Chr.). Sinope ligt aan de Zwarte Zee.

wen kan waarnemen, die hij voor waar aanziet. In zijn allegorie van de grot zien we een beschrijving van een reis die begint in de duistere onderwereld en leidt naar het licht van de bovenwereld. In die grot treffen we de gevangenen aan die geketend zijn aan een muur, achter die muur worden door mensen allerlei objecten voor een flakkerend vuurtje gehouden die schaduwen afwerpen op die muur. De mens is gevangen, ziet niet het licht maar enkel de schaduwen, anders gezegd de contouren van de objecten. Bij Plato is de onderwereld waar de gevangenen opgesloten zijn een metafoor voor de zintuiglijke werkelijkheid. De schaduwwereld is ontologisch inferieur aan de bovenwereld, die de wereld is van de bovenzinne-lijke ideeën. Plato keert als het ware de ontologie van Parmenides om.⁸

Plato, de *gereïncarneerde* Socrates, stelt ook dat er een duidelijke scheiding bestaat tussen verleden, heden en toekomst, een scheiding die in die vroege Griekse wereld niet bestond, de werkelijkheid was namelijk eeuwig. Er is een *zijn* dat niet vergaat noch ontstaat, daarentegen is het *niet-zijn* de wereld gezien vanuit onze perceptie van tijdelijkheid en vergankelijkheid. Kortom, de bron van alles is het allesomvattende *zijn*, waarbinnen de vergankelijke zijnden bestaan.

Zijn en *denken* dat al een vorm had aangenomen bij de vroege Griekse filosofie wordt verder door Plato in een bepaalde context geplaatst. Bij hem gaat het evenwel meer om de tegenstelling tussen *zijn* en schijn wat feitelijk betekent dat wat werkelijk is onderscheiden moet worden van het niet-werkelijke, van echt en onecht, van waarheid en onwaarheid. Wat Plato en zijn epigonen hebben gedaan is het *zijn* losweken van de schijn, door zo te denken hebben zij het *zijn* aan de zijnden ontfoetseld, en het zijnde in de bestendigheid en in de onverborgenheid geplaatst. Zij hebben een schijnwereld gecreëerd die uit goden, de polis, de staat, de tempels, de tragedie etc. bestaat. En dat is nu juist de wereld waar de cynici opereren. Met andere woorden als we Plato moeten geloven, speelt het leven van de cynici zich af in een schijnwereld.

Voordat ik nu echt de cynici aan het woord laat, ontkom ik er niet aan Socrates te behandelen en wel omdat hij als leermeester van de cynici te boek staat.

Socrates, de vroedvrouw

In de filosofische handboeken wordt Socrates afgeschilderd als een 'intellectuele vroedvrouw' die met zijn eindeloos doorvragen (in dezen eindeloos getrek, de moeder van Socrates was vroedvrouw) de gedachten 'bij de ander op de wereld zet'. En dat is ook voor deze filosoof een lastige klus. Heel vaak raakt de goedaardige Socrates, tijdens zijn vraag en antwoordspel, verstrikt in het web van irrelevante grammaticale kwesties waardoor zijn betoog aan kracht inboet. Toch blijft hij, ondanks zijn makke, in zijn betogen onvermoeibaar het innige verband tussen

⁸ Vanaf Plato hebben de metafysici het *zijn* van Parmenides steeds weer geassocieerd met de bovenwereld, het licht. Echter, in de wereld van Parmenides was er nog *geen* strikte scheiding van een onder- en bovenwereld. Uit de onderwereld is alles voortgekomen, in de onderwereld is alles ontstaan en keert alles ook weer terug. Dus de onderwereld was nog niet ondergeschikt aan de bovenwereld, zij viel er min of meer mee samen.

religie en moraal blootleggen, dat niet alleen in die tijd een nogal netelige kwestie was. Vragen die Socrates zoal opwierp waren: wat is moreel gesproken goed? en hoe vroom zijn we? Bij al deze vragen worden we geconfronteerd met een onthullende keuze: goedheid kan niet eenvoudig worden uitgelegd als datgene wat de goden van ons verlangen. Anders gezegd, de uitspraak dat goden goed zijn is een lege tautologie, dat betekent uiteindelijk dat het prijzen van de goden neerkomt op het vereren van de machtigste. Of zoals Leibniz het formuleerde: zij die geloven dat god goed en kwaad heeft verordonneerd, met welk besluit dan ook, beroven god van het predicaat goed, want 'hoe kan men hem prijzen voor wat hij doet, als men hem evenzeer zou kunnen prijzen om wat hij niet doet'.

Welnu, Socrates hield de mens een beeld voor van hoe hij zo goed mogelijk zou kunnen leven, dat wil zeggen een leven leiden waarin hij zoveel mogelijk goede dingen zou moeten nastreven en waarvan hij ook zo veel mogelijk zou moeten kunnen genieten. En dat allemaal door een maximum aan praktische wijsheid en andere deugden in te zetten.

Lang leve Socrates (laten we zijn aristocratisch engagement even buiten beschouwing) en de presocratici die nog moedig waren in hun strijd. Socrates gooi die gifbeker weg en gooi je politieke naïviteit overboord, Diogenes, kom uit die kapotte waterkruik tevoorschijn en ga weer in het volle zonlicht staan. De ware persoonlijkheid is kwaadaardig. Lelijk en kwaadaardig. Hij is een eenling, hij zoekt de plekken op waar de strijdkrachten van de heersende machten met hun zware ideologisch geschut niet kunnen komen. Deze avontuurlijke en risicovolle tocht vraagt veel van de eenzame strijder.

Maar jouw omgeving ziet dat anders die roept: Daar heb je er weer een die zo graag interessant wil doen. Je haalt je schouders op. Onverstoorbaar ga je verder. Je doet voorkomen of je geen enkele illusie meer hebt. Maar je blijft verontwaardigd, getergd en kwaad, eigenlijk ben je verschrikkelijk kwaad

Na de dood van Socrates droeg Aristippus zijn leer verder uit. Maar hij gaf daar wel een zeer liederlijke draai aan. Socrates had gezegd dat je geen slaaf van je begeerten mocht worden, dat vond Aristippus ook, maar hij stelde daar tegenover dat elke gezag dat de begeerten indamt, ondergraven moest worden en dat kan alleen door de begeerten de vrije teugel te laten. Dat is pas het ware geluk, en zeg nou zelf wie streeft niet het ware geluk na.

Al deze opvattingen leiden tot een uitbarsting van excentriciteit die culmineerde in de nadrukkelijke wens jezelf te bevrijden van alle aardse bezittingen en verder, opmerkelijk voor die tijd, in een sterke afwijzing van allerhande maatschappelijke misstanden en dwaasheden. Zowel de moraal als de politieke verhoudingen werden door tegendraadse geesten belachelijk gemaakt en aan de kaak gesteld. Midden in het zonlicht staat Diogenes van Sinope te stralen. Deze eigenzinnige figuur trok zich van geen enkele autoriteit iets aan of die nu Alexander de Grote heette of niet. Diogenes voelt zich een wereldburger, iemand die niet aan een natie, staat of klasse gebonden is.

De eerste individualistische anarchist uit de geschiedenis betreedt het wereldtoneel. Door hem wordt het individualisme op de spits gedreven, het is een agressief soort individualisme waar het om een pure vorm van zelfverwerkelijking gaat. Vrijheid is het hoogste doel. Dat houdt in dat je streeft naar een zo groot mogelijke, bijna absolute vorm van zelfstandigheid (zelfs de banden met de familie en vrienden worden verbroken). Je bent niet alleen autonoom, je denkt en handelt ook autonoom. Je bent zowel heer als meester. Je bent een God.

De opkomst van het kynisme

In het anti-Platokamp treffen we de oervader van het cynisme Antisthenes aan. Antisthenes (455/445 v.Chr. tot 365/360 v.Chr.), een leerling van Socrates, dacht dat het geluk niet te vinden was in de volkomen bevrediging van de verlangens (zoals Aristippus en de Cyrenaëici wilden), maar in het opgeven daarvan.⁹ Hij was onder de indruk van de onverschilligheid die Socrates aan de dag legde t.a.v. rijkdom en comfort en nam deze houding als uitgangspunt voor zijn ascetische filosofie die armoede predikte.

Door hem wordt de scepsis van de sofisten tot grote hoogte gedreven, weg met al dat filosofocratisch geleuter is zijn motto. Het persoonlijke wordt op de voorgrond geplaatst. Ieder mens wordt uitgedaagd om zijn inzichten te verscherpen om die in het persoonlijke leven uit te dragen. En dat gaat gepaard aan de opdracht geen enkele illusie of geloof te hebben aan eer, roem, macht en gewin, dat zijn toch alleen maar schijnvertoningen. Al heel vroeg in de geschiedenis wordt het persoonlijke politiek.

Antisthenes, waarvan de fameuze uitspraak is: 'profijt van de filosofie is dat je jezelf kan vermaken', én zijn leerling Diogenes worden als grondleggers van het 'kynisme' beschouwd. Feitelijk is Antisthenes de 'echte' stichter van de school van kynici – de term kynici is afgeleid van het Oudgrieks *kunikoï*, hondachtigen, *kyōn* = hond.¹⁰

Vanwege zijn twijfel aan alles behalve natuurlijk aan het goede leven heeft hij de geschiedenisboeken gehaald. Een opmerkelijk feit is dat Antisthenes buiten de stad opereerde, hij wil graag, zo gaat het verhaal, onafhankelijk zijn en dat ook blijven. En dat betekent dat hij in de praktijk 'als de pest' het keurslijf van de academie of het lyceum, de bolwerken van Plato, Aristoteles en Socrates, mijdt.

⁹ Het recht op geluk (Epicures) het vereren van de Goden is verspilde energie, er is geen bestaan na de dood, geluk is het enige doel in het leven. (Tegenwoordig zijn de kracht van Hercules, de sensualiteit van Aphrodite, de wijsheid van Athene of de dwaasheid van Dionysus overal te koop, soms in de aanbieding).

¹⁰ Anderen stellen dat het begrip afgeleid is van het gymnasium 'Kynosarges' dat aan bas-taards ter beschikking was gesteld en waar Antisthenes een tijdje doceerde.

Hoe dan ook, de kynici zijn nachtvlinders, maanaanbidders, zij gedragen zich als de Cerberus van Hades, zij willen niets liever dan de hond spelen. Naar hartenlust imiteren zij in het openbaar de karakters en de geneugten van de hond. Wat Plyxenes, de dialecticus doet verzuchten: Maar jij, zei hij tegen Diogenes, noemt jezelf een 'hond' waarop Diogenes repliceert, klopt Diogenes is mijn voornaam, ik ben daadwerkelijk een hond. Ja, ik vereenzelf mij met het ras der honden.

Zijn leerling Diogenes heeft een nog onstuimiger karakter, hij ontsteekt regelmatig in een blinde woede (de thymos).¹¹ En in die woedeaanvallen horen wij een felle aanklacht tegen alle heersende waarden. Alle waarden moeten worden ontwaard, er moet een heuse omkering van de waarden plaatsvinden, zoals veel later de filosoof uit het Pruisische Röcken, Friedrich Nietzsche, heeft bepleit.

Al heel vroeg in de geschiedenis kondigt Diogenes de dood van iedere God af. Ook keerde hij zich fel tegen de logos, de macht, de moraal. Als een nihilist in hart en nieren kent hij gebod noch verbod. Diogenes, de dolgedraaide Socrates, is dan ook een verhaal apart, hij is de ware kynicus die een eind wil maken aan onwetendheid, hypocrisie en stompzinnigheid. Ongeremd geeft hij zich over aan zijn lusten en verlangens.

Diogenes' leven ten tijde van verval en chaos

Diogenes, die leefde van 404 v.Chr.– 323 v.Chr.), begon zijn loopbaan als zoon van een bankier die uitblonk in het vervalsen van munten. Zowel zijn vader, als hijzelf werden verbannen (sommige tongen beweren dat Diogenes eveneens de hand had in de alleszins lucratieve valsmunterij). Als reactie op de aanklacht riep Diogenes: ik ben een vrije man, en om de daad bij het woord te voegen schonk hij het geld aan de armen en vertrok eerst naar Athene, later bracht hij als het koel was de zomer door in Corinthe (Korinthe) en als het warm was de winter in Attica. Een ander aforisme waarvan we niet zeker weten of dat van hem afkomstig is, in ieder geval stamt het uit die tijd, later zal blijken dat het van alle tijden is, is de volgende: 'hebzucht is de bakermat van alle kwaad'. Het cynisme komt tot wasdom. Voortaan gaat het de boeken in als kynisme.

Het kynisme kwam op het moment dat de politieke structuren in de antieke wereld uiteen aan het vallen waren. Uit de hoogtijdagen van het kynisme, die toevallig samenvielen met de glorie-tijd van Alexander de Grote, dateert de fameuze anekdote van Diogenes en Alexander en hun 'plek' onder de zon, die veelal tot vervelends toe geciteerd wordt. Alexander flink geschoold in de filosofieën uit India, in het bijzonder in de ascetische leer van gymnosofisten, ook wel de naakte filosofen genoemd, delft in de op de spits gedreven dialoog met Diogenes het onderspit.¹²

¹¹ Thymos is woede verbonden met een mate van trots. Voor radicalen is het een belangrijke drijfveer, zo niet de belangrijkste drijfveer in hun aanval op maatschappij en cultuur. Alle reacties van de actieve dwarsliggers door de eeuwen heen, van pak hem beet de Grieken (Diogenes), de Russische nihilisten tot en met de avant-garde en de modernisten toe, zijn beladen met woede (thymos). Pas de afgelopen decennia, te beginnen bij M. Foucault, wordt er waarde aan het thymos-begrip toegekend. In meerdere boeken heb ik aandacht besteed aan het thymos-begrip.

¹² Pyrrho: stichter school der sceptici (vergelijkbaar met de gymnosofisten uit Indië). Algemeen is hun twijfel aan de waarheid. In het voorwoord van *De Wil tot macht* staat: het is niet de wereld van Socrates, maar de wereld van Pyrrho (de wereld van de blauwe hemel en de vruchtbare aarde waar Dionysos zich laaft aan zijn vruchten).

Nietzsche zegt van Pyrrho dat hij de klassieke grootmeester is van de absolute twijfel, omdat hij de autoriteit van de rede in twijfel trekt. Iedere zekerheid is hem vreemd, wat

En dat was te veel van het goede voor de grote Alexander die immers over een immens wereldrijk heerste, terwijl de heerschappij van de kleine kynische Diogenes niet verder reikte dan een armzalige wijnkruik.¹³ Toch toog de eigenwijze Alexander naar Corinthe omdat hij gehoord had dat Diogenes school had gemaakt met zijn onverschrokken gedrag en scherpe tong. En school zal Diogenes maken. Eeuwen later zal Lucianus nog verzuchten, het wemelt in de stad van het gespuis van hen die de leer van Diogenes, Antisthenes en Crates (Krates) aanhangen. En wat betreft die Alexander de Grote, die was zo onder de indruk van Diogenes dat hij de legendarische woorden sprak: 'Als ik niet Alexander was, zou ik Diogenes (willen) zijn'. Daar moet hij spijt van hebben gehad, want Diogenes merkte snedig op: Jij bent toch Alexander waarvan men zegt dat hij een bastaard is. Met de staart tussen zijn benen droop Alexander af.

Wat is nu in het kort kynisme. Kynici staan aan de zelfkant van de maatschappij, ze zijn hondsbrutaal. Het spreekt voor zich dat zij fel gekant zijn tegen de bestaande normen en conventies. Naast dat zij een tomeloze vrijheidsliefde bezitten, zijn zij afkerig van geld, materieel bezit, maatschappelijke positie, macht, aanzien, klasse, roem, rijkdom (die ligt in de mens, niet erbuiten). Zij plaatsen zich buiten de bestaande politiek en heersende religie. Ze zijn outsiders en dat ze anders zijn laten ze duidelijk blijken. Zij keerden de wereld om, zij provoceren en choqueren. Zij wilden de wereld niet verklaren, maar zij leggen de wereld om hen heen op de snijtafel van de kritiek. Toch blijven ze blijmoedig in deze huns inziens verderfelijke wereld.

Wat houdt in het bijzonder die cynische, liever gezegd de kynische houding van Diogenes nu feitelijk in. Om te beginnen ziet hij het leven als een dagelijkse oefening teneinde de meest radicale positie op te sporen tussen de wijze van leven en de houding tegenover de waarheid, waarbij vier praktijken in het oog moeten worden gehouden, en wel dat hij:

- a. kritische en op de spits gedreven verhandelingen houdt,
- b. vecht tegen lege meningen (kenodxia), aannames (hypolèpsis), vermoedens (oièsis) en verkeerde voorstellingen.
- c. aanstootgevend gedrag vertoont, choqueert, provokeert
- d. een provocerende dialoog voert.

overblijft, is de dogmatische twijfel. Pyrrho is een zwijgzame Socrates, die de waarheid onbereikbaar acht. Kennis is voor hem een illusie of waan. (Heimelijk heeft Pyrrho bewondering voor Plato's uitspraak dat filosofen koningen zijn).

Sociaal gezien kan het pyrronisme opgevat worden als een vorm van quiëtisme, een berusting in de wereld, het is een vorm van relativisme.

¹³ De eerste aarzelende experimenten met de democratie werden al in een pril stadium om zeep geholpen door Alexander de Grote, hij maakte resoluut een eind aan de toen nog bestaande onafhankelijke staten. Een handvol critici en kynici tekende nog verzet aan, zoals Demosthenes en Diogenes. Maar omdat hij weigerde in de schaduw van Diogenes te staan, bracht Alexander uit woede alle Griekse stadsstaatjes onder zijn regiem om vervolgens zijn aanval te openen op het Perzische Rijk.

Scherts, hoon, spot, ironie, satire en persiflage zijn de wapens. De kynicus is ervan overtuigd dat hij pas de waarheid vindt als hij bewust tegen de gangbare meningen en conventies ingaat. Dat betekent dat de kynicus altijd over vrijheid zal spreken en daar verhandelingen over zal houden, maar ook dat hij voortdurend kynische kritiek levert op de politieke instituties en de bestaande moraal en verder dat hij zich onthoudt van luxe en het streven naar macht.

Als een radicale nihilist avant la lettre is hij wars van het ontwerpen en formuleren van nieuwe regels van goed en kwaad. Nee, het draait bij de kynicus om de vrijheid (*eleutheria*), de zelfdunk en de onafhankelijkheid (*autarkeia*). En om het begrip van Democritos *athambia*, je niet van je stuk laten brengen, wat door de kynici vertaald wordt in *apatheia* of *ataraxia*, gelaten je lot en beledigingen ondergaan om daarna genadeloos terug te slaan. De kynicus verklaart zichzelf tot God, in die zin dat er geen andere God is dan de kynicus.

De omgekeerde wereld is de ware wereld

Alle fatsoensregels, vaste gedragingen, meningen, institutionele regels moeten volgens de kynici gehegeld worden. Een beproefde methode in het spel dat gespeeld wordt met de wereld is de rolomkering. Zo wordt in de al genoemde dialoog tussen Alexander en Diogenes, Alexander belachelijk gemaakt, hij is niet de grote vertegenwoordiger van de zon, de directe afstammeling van de zon. Alleen de kynicus Diogenes is degene die een directe relatie heeft met de zon. De mythe van de almachtige Macedonische Zonnekoning wordt door de aardse kruikbewoner aan diggelen geslagen.¹⁴

Ook de techniek van de verplaatsing, verschuiving, van wat later door de avant-garde *déplacement* en *détournement* wordt genoemd, wordt veelvuldig door de kynici toegepast. Een regel of zin wordt van het ene domein naar het andere verplaatst. In het vraag en antwoordspel wordt voortdurend van positie gewisseld zodat het bewustzijn van de tegenpartij ontregeld raakt. Uiteindelijk heeft deze techniek tot doel de oude vorm te vervangen door een nieuwe, een nog niet gekende vorm, zodanig dat er een basis gelegd wordt voor een nieuwe vorm van kritiek.

Een ander, niet onbelangrijk element is het destructieve karakter, een echte kritiek is altijd destructief nimmer affirmatief. Verder kan de omkering ook toegepast worden in het provocerend gedrag door bijvoorbeeld twee tegenstrijdige gedragingen die geen enkele relatie met elkaar onderhouden, en die soms zeer ver van elkaar afstaan, samen te voegen. Een geliefkoosde activiteit (vooral van de kynist Crates of Krates) was de combinatie eten en masturberen in openbare gelegenheden.¹⁵ De kynicus is in zijn gedrag en zijn provocaties een ware hondse

¹⁴ Diogenes zou in zijn confrontatie met Alexander de Grote gezegd hebben: 'Ga weg uit mijn zon'.

¹⁵ Crates van Thebe (386 v.Chr. - na 285 v.Chr.) huwt Hipparchia. Hun hondenhuwelijk, zoals we dat overgeleverd hebben gekregen, werd gesloten in het openbaar. En om de daad bij het woord te voegen bedreef de gebochelde Crates en de wonderschone Hipparchia aangevuurd door het enthousiast geraakte publiek de liefde.

filosoof die het leven als een groot spel opvat dat gespeeld wordt tussen de politieke macht en de macht van de waarheid met het uiteindelijke doel beide te ontmantelen.

Parrhèsia

In de tijd van Socrates (469-399 v.Chr.), die met zijn volgelingen de agora doorkruisten of tussen de zuilen verkoeling zochten, werd ineens het uiten van een vrije kritiek op mens en samenleving gevaarlijk geacht voor de democratie. Sindsdien is er sprake van een antinomie tussen kritiek en democratie. Om over een spanningsveld te spreken zou onjuist zijn, het is eerder een vanzelfsprekende tegenstelling. Al voor die tijd, het tijdvak van de presocratici, vond er een heftige discussie plaats tussen democratie, logos, waarheid en vrijheid. En werd de ware parrhèsias tòs, degene die vrij en moedig sprak, geroemd om zijn moed als hij zich tegen de gezaghebbers keerde. Socrates is in dit licht een vreemde persoon, hoewel hij discussieerde of zijn leven ervan afhing, was hij verder een burgerlijk persoon die niet vies was van militair sentiment. Hij was in zijn gloriejaren absoluut niet degene die de uiterste consequenties trok uit zijn dialogen. Pas toen hij oud en vermoeid was en helemaal uitgediscussieerd, besloot hij de aangereikte gifbeker leeg te drinken.

Bij de snobistisch en elitaire ideoloog Plato zien we een duidelijke kentering om niet te spreken van een breuk. Parrhèsia vat hij niet alleen op als de vrijheid om alles te zeggen, maar ook als de vrijheid om alles te doen. Daarmee drukt hij de vrees uit, dat er veel te veel ruimte geschapen wordt voor welke vorm van anarchie dan ook. En daar was hij natuurlijk op tegen.

In de echte en ware betekenis, die van het vrije spreken, was de kynische filosoof de enige die in die tijd bereid was de rol van parrhèsias tòs op zich te nemen. Hij liet zich niet ringeloren in zijn eigenzinnige zoektocht naar de waarheid in wetenschap, maatschappij, politiek en de wereld. Nee, hij ziet voor zichzelf een belangrijke taak weggelegd om die waarheid in het leven van alledag te zoeken. En dat betekent dat hij in de praktijk een scherp standpunt innam tegenover stadstaat, wetten en politieke instituties. En dat betekent ook dat hij de relaties tussen waarheid en ethiek en esthetiek op scherp zette.

Een vroege vorm van atheïsme

Ook de presocraticus Anaxagoras (circa 500 – circa 428 v.Chr.) was al een overtuigd godloochenaar. Deze godloochenaar kreeg zelfs de doodstraf opgelegd die door Pericles weer ongedaan gemaakt werd. Wel werd hij voor straf uit de stad Athene verbannen. Wat opmerkelijk aan dit verhaal is, is dat Pericles kennelijk ontzag had voor Anaxagoras, net zoals Alexander de Grote dat had voor Diogenes, beiden werden kennelijk gezien als een serieus te nemen rebel die vijandig stond tegenover alle gevestigde maatschappelijke instituties.

Volgens Diogenes moeten filosofen de revolutie prediken, filosofen moeten geen filosofen meer zijn maar opstandige geesten. Diogenes is een emblematisch figuur die een fragmentarische lekenbijbel van hoe te handelen heeft nagelaten.

Wonderlijk genoeg zwijgen de filosofische bibliotheken over Diogenes. Alleen over zijn grappen en grollen, zijn gepeperde uitspraken, over het plezier dat hij in de openbare ruimte maakt, vinden we nog fragmenten terug, maar de methodische praktijk van zijn subversief gedrag staat kennelijk op de 'blacklist'.

Eigenlijk verdient de meester van de vrije geest met terugwerkende kracht een eerbetoon, hij heeft de aanzet geleverd tot een praktische en concrete filosofie, hij heeft verzet gepleegd tegen de heersende macht, de instituties die vrijheid van denken en spreken een halt hebben toegeroepen. Diogenes is een vrijbouter, een luxe clochard, een buiten categorie persoonlijkheid die elke vorm van autoriteit van de hand wijst.

Diogenes ontrafelt niet alleen de seksuele mythen, hij valt zelfs de dood aan, zegt dat hij zijn lichaam als prooi overlaat aan roofvogels en zwerfhonden. Zelfs in de kleding onderscheiden de kynici zich van de Ioniërs die witte linnen tunieken dragen tot op de enkels, de kynici hullen zich eigenwijs als ze zijn in lompen. Zij laten een baard staan om zich *niet* te onderscheiden van dieren (dit seksuele attribuut in het gezicht drukt het gemeenschappelijke uit van mens en dier, constateert Schopenhauer in *Parregea en Paralopomena*), zij dragen hun haar lang (behalve Diogenes die schijnt kort haar gehad te hebben). Het kynisme is economisch gezien, de sobere huishouding van vrije geesten die leven van het toeval en wat het toeval hen in de schoot werpt.

Op dit punt aangeland werp ik de vraag op: wat betekent het kynisme nog voor het huidige kritische denken? Als ik stilsta bij de rebelse invulling die kynici eraan geven, ontstaat bij mij de behoefte de notie filosofie opnieuw tegen het licht te houden. Toentertijd was de filosoof nog de beroide slaaf: het denken is zijn leven, en zijn leven is het denken. Als antwoord op deze paradoxale conditie repliceert de kynicus: Ik ben pas echt vrij als ik niets te verwachten, niets te hopen, niets te vrezen heb. Stop derhalve met hopen, met het koesteren van welke vorm van hoop dan ook, vernietig de illusies en de mythen die heimelijk verhuuld worden door de cultuur, die toch alleen maar ten dienste staat van de instrumenten van het conformisme en de conventie.¹⁶

Ruim tweeduizend jaar later zal Nietzsche als antwoord geven op dit naar zijn mening 'christelijk attribuut' (d.w.z. de hoop): De filosofie moet het geneesmiddel zijn ter bestrijding van deze vreselijke ziekte die de cultuur teistert, alleen de 'echte waarachtige' wijsheid is een werkzaam medicijn tegen dit etterende gezwel. Met deze stellingname heeft hij een medestander gevonden in de 'filosofie' van de kynici die alle hoop op verandering al hadden laten varen, en hun pijlen richten op verderfelijke wereld van alledag. Want bij hen ontsnapt niets aan hun sarcasme, alles moet bekritiseerd en ontmanteld worden. De kynici ontwikkelen een soort pedagogie van de wanhoop. Zij willen koste wat kost een subversieve verwarring stichten op ethisch gebied en de esthetiek op haar beurt gebruiken om ruimte te scheppen voor spel en plezier. Diogenes, de straatfilosoof, ontpopt zich als een luis in de pels van de tirannie, hij laat zich niet de wetten voorschrijven,

¹⁶ 'De hoop is een slavenmoraal', E. Cioran, *Essai sur la pensée réactionnaire*, 1997.

hij neemt niet deel aan het officiële publieke leven, aan het onderwijs, aan het gevang van het huwelijk, aan het werk, aan het leger, aan de commercie. Diogenes leidt het leven van een koning, zonder vrees, hij is vrij. Hij heeft lak aan al deze zaken, hij veroordeelt en verafschuwt ze hartgrondig. De uitspraak: Je moet je leven veranderen zou van hem kunnen zijn. Niet werken is het motto, luiheid en ledigheid worden gevierd.

Zijn daadkracht is een radicale vorm van nihilisme, hij verzet zich tegen de sociale machine, hij weigert erin op te gaan, eraan mee te werken, in dat opzicht is hij een radicaal pur sang. Diogenes zou gezegd hebben: Beter slecht leven, dan niet leven. In wezen getuigt zijn houding ook van een vorm van esthetisch nihilisme: een ongemakkelijke vorm van voluntarisme, een toegewijde actie die louter de existentie dient. En dat staat haaks op wat tegenwoordig de filosofie inhoudt die geheel gepreoccupeerd is met beschouwingen over kleinzielige huis, tuin, en keuken-kwesties.

En wat heeft Nietzsche van de kynici opgestoken? In ieder geval de spontaniteit en de frivoliteit. Voor wat betreft de lichtheid, het geld, de macht, het eerbetoon, het conformisme en de kleinburgerlijke overgave aan seculiere idealen als werk, familie en vaderland die zouden wat hem betreft met alle middelen bestreden moeten worden. Er zou gestreden moeten worden, actie gevoerd moeten worden, een breuk geforceerd moeten worden met het reële, er zou een harde strijd geleverd moeten worden tegen de weerstand die de wereld biedt.

Om nog even stil te staan bij de kynicus bij uitstek, Diogenes. Van hem zijn enkele markante anekdotes overgeleverd. Uit die overgeleverde verhalen blijkt overduidelijk dat humor een belangrijk wapen is. Zo vinden wij de argumenten en de commentaren van Diogenes terug bij De Sade en Stirner (kannibalisme is de zichtbare kant van het barbaarendom). En bij het revolutionaire nihilisme ten tijde van de Russische Revolutie (anarchisten en sociaal revolutionairen).

De subversieve strategie van de kynici is een methodologische, zij willen via een weldoordacht 'pyrronisme'¹⁷ en theoretisch agressief gedrag de bestaande dogma's, de geloofsartikelen, de doctrine en de bestaande orthodoxieën vernietigen. Zij hebben gewoon plezier in het denken en lak aan de gevestigde opvattingen. Volgens Plutarchus en Crates – bekend om zijn uitspraak: Ik ben burger van Diogenes – heeft Diogenes zijn leven lachend geleefd, zich kostelijk geamuseerd, zijn leven is een groot feest geweest.¹⁸

Vooruit nog een uitspraak van Diogenes: als je veel bezit, dan bezit je zelf helemaal niets. Nietzsche raakt opgewonden van dergelijke aforismen en geeft Diogenes een plek in de galerij van radicale nihilistische denkers. Om in de wereld

¹⁷ Pyrronisme is zoals gezegd een sceptische filosofische school opgericht in de eerste eeuw v.Chr. De school was vernoemd naar Pyrrho van Elis, een filosoof leefde van circa 360 tot circa 270 v.Chr.

¹⁸ Diogenes zou op dezelfde dag als Alexander gestorven zijn. Dat blijkt onjuist te zijn. Diogenes is gestorven nadat hij rauwe inktvis had gegeten, Alexander, al flink gesloopt door al die orgieën, stierf op 33 jarige leeftijd in Babylonië aan malaria.

van Nietzsche en zijn taalgebruik te blijven, de kynici zijn oneigentijds in de wereld die oneigentijds is. We kunnen bij dezen vaststellen: Zoals Nietzsche met de hamer filosofeert, zo doet Diogenes dat met de knuppel.

Tot slot

'De ziel kent twee lichamen. Volg de juiste weg, kies uit een van de twee, bevrijd je van de tirannie', Diogenes

Veel filosofen uit de oudheid werden geïnspireerd door het visioen van een onzichtbare orde die zich achter de dingen bevond. Zowel Pythagoras, Plato als hun volgelingen geloofden in een verborgen harmonie die achter de aanhoudende stroom van menselijke gebeurtenissen schuilging. Echter, de systematische twijfel die deze filosofen tentoonspreiden bleek sterker dan hun mystieke visioenen, wat ertoe leidde dat zij in een toestand geraakten van innerlijke chaos die volgens hun vaste overtuiging opnieuw een nieuwe krachtige illusie voort zou brengen.

De moderniteit maakte aan die illusie een einde. In plaats daarvan plaatste het moderne denken het geloof in de menselijke vooruitgang op de agenda. Voor Plato, de gnostici en de vroege christenen was het ondenkbaar dat de levensomstandigheden van de mens op deze aarde zou verbeteren, het leven is tijdelijk en de wereld is nu eenmaal een schijnwereld. Het christendom voegde – toen het eenmaal vaste voet aan de grond had gekregen – aan die opvatting een nieuwe mythe toe. In dat verhaal verkondigde de christelijke leer dat de wereld volgens een plan verloopt dat alleen aan God bekend is, en dat dát wonderlijke mysterie onthuld zal worden aan het eind der tijden. Dan zal pas de verlossing zich openbaren en de redding van de mensheid plaatsvinden.

Dit mysterie is de grondslag geworden van het gehele moderne westerse denken. Praktisch alle moderne filosofen beschouwen de geschiedenis als een proces van menselijke bevrijding. Of de bevrijding nu opgevat wordt als een revolutionaire omwenteling of als een geleidelijke verbetering van de sociale, politieke of economische verhoudingen, al deze heilsverwachtingen zijn verminkte versies van de christelijke mythe. Pas heel laat is de moderne filosofie tot dat inzicht gekomen, eigenlijk toen zij al op sterven na dood was. Vervolgens heeft men de weg ingeslagen die geëindigd is in het labirint, waar het postmoderne denken zich ophoudt, waarin het op een gegeven moment na vele worstelingen de weg volledig is kwijtgeraakt. Ooit begonnen als moderne denkers, hebben zich opgesloten in hun eigen gecreëerd hermetisch universum.¹⁹

¹⁹ In meerdere boeken die ik heb geschreven, heb ik kritiek geuit op het postmodernisme, zie mijn website: www.chaosmaatschappij.nl

Hondse aforismen

The best of the rest

Antisthenes

- * Het past niet voor een filosoof om onder dictators te verkeren.... Het past hem om naar zelfstandigheid (autarkie) te streven.
- * Geen enkele geldwolf is goed, of hij nu koning of een vrije burger is.
- * Je moet anderen niet benijden om hun kwalijke kanten.

Diogenes

- * Men laat het edelste zoogdier, de mens, eerst door uithongering en voortdurende tekorten tot een skelet verschrompelen om hem vervolgens voor een spotprijs van de hand te doen.
- * Andere honden bijten hun vijanden, ik mijn vrienden en dat doe ik om hen te redden.
- * Ik ben een Hond, maar wel een van een edel ras. (Diogenes beschouwt zichzelf als een Hemelse hond).
- * Een keer stak hij overdag een lamp aan en hij zei: Ik zoek een mens.
- * Toen hij bij het uitgaan van een theater tegen de stroom het theater inliep, spraken mensen hem aan. Waarom doe je dit? Dat doe ik mijn leven lang al (tegen de stroom inlopen).
- * Een politicus is de slaaf van vele meesters.
- * Als je om iemand anders druk maakt, dan verwaarloos jezelf.
- * Wat is het mooiste voor een mens: 'Vrijheid van meningsuiting'.
- * Wanneer de massa je prijst, ben geen knip voor de neus waard, wanneer niemand je prijst maar ze kritiek op je uitoefenen, dan ben je véél waard.
- * Andere leven om te eten, ik eet om te leven.
- * Hebzucht is de bakermat van al het kwaad.
- * Ik beschouw mijn lijf niet als mijn eigendom, omdat ik niets nodig heb.
- * Je moet alleen het meest nuttige uit alle boeken halen, de rest moet je weggoien.
- * Wat is de zwaarste last voor de wereld, een onontwikkelde mens.
- * Een lijk willen genezen of een oude man corrigeren is één en hetzelfde.
- * Dictatuur is een 'heilige ziekte' die moet worden genezen.
- * Alle mensen die zich overgeven aan hebzucht, vreten, zuipen en seks zijn minderwaardig bezig, zij lijken op beesten.

Krates (Crates van Thebe)

- * Uitspraak van Krates: Krates heeft Krates berooft van al zijn geld om zichzelf een vrij man te voelen en als een vrijgelaten slaaf zichzelf te prijzen omdat hij rijkdom voor armoede heeft ingewisseld (Krates kwam uit een zeer welgestelde familie).
- * Een kynicus is iemand die geen bezit heeft, het *niet hebben* van bezit is een bewijs van vrijheid.

- * Ik ben niet vanwege mijn rijkdom, maar vanwege mijn armoede beroemd geworden.
- * Bij een terugblik: Ik heb een goede reis gehad sinds ik schipbreuk heb geleden.
- * Mensen die niet verslaafd of verknocht zijn aan banale lusten houden van vrijheid, net als van een 'onsterfelijke macht'.
- * Jullie moeten aan filosofie doen, niet aan politiek.
- * Zoals Diogenes altijd zei: Voor het geluk moet je desnoods door het vuur *gaan*.
- * Honden zijn betekent kortweg filosofie bedrijven.

Onbekend

- * Banaliteit is uitgegroeid tot een groot gezwel.
- * Als je als een onbeduidend speler de hoofdrol gaat spelen, dan breng je chaos teweeg.

Herakleitos (Heraclitus)

'Ach mensen, jullie zijn zo dom! Vertel ons toch een wat god is, zodat wij jullie kunnen geloven. Waar is god? Jullie hebben hem opgesloten in jullie tempels. Wie is God? Jullie weten het niet. Jullie zijn onwetenden, onderontwikkeld'.

Over een kritiek dat Herakleitos altijd somber is. 'Als jullie mij ook maar *een moment* vreugde en vrede zouden schenken, en dat is *niet* als jullie, met je tong als wapen, op oorlogspad gaan en *jezelf vrijpleiten* voor de rechtbank, en dat allemaal nadat jullie geld hebben gestolen, vrouwen hebben verleid, vrienden hebben vergiftigd, tempels hebben geplunderd, voor pooier hebben gespeeld, betrappt zijn op meened, gemarteld hebben, de een vol van dit, de ander vol van dat misdrijf etc. etc'. 'Moet ik dan in lachen uitbarsten als ik mensen dat soort dingen zie doen'.

Utrecht, april 2023